

УДК 339; 513; 7.01

В.І. ПОЖУЄВ

Запорізька державна інженерна академія, Запоріжжя

ШЛЯХИ І НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Проаналізовано умови формування інформаційного суспільства, умови виникнення концепцій інформаційного суспільства як модифікації постіндустріального суспільства, основний зміст концепції інформаційного суспільства, шляхи оптимізації інформаційного суспільства

Ключові слова: людина, постіндустріальне суспільство, інформаційне суспільство, інформація, знання

Вступ

Людство стрімко вступає у принципово нову для нього нову епоху. Істотним чином змінюються всі складові образи життя людей. Доля інформаційного сектора економіки постійно зростає - його частка, виражена у сумарному робочому часі, для економічно розвинутих країн, згідно з прогнозами, на межі XXI століття складає 50-75%. Перші версії концепції технотронного, постіндустріального суспільства, у яких передбачалося вирішити усі протиріччя у результаті соціальної революції на основі нових технологій, з'явилися у США у 60-х рр. XX ст.

Теорію постіндустріального суспільства розробляли, перш за все, американські соціологи і політологи Д.Белл, З.Бжезинський, О.Тоффлер, а також французькі вчені А.Турен, Ж.Фурастьє. Починаючи з другої половини 1960-их рр., у ряді розвинутих країн почала розвиватися концепція інформаційного суспільства як модифікація концепцій постіндустріального суспільства. У 80-х рр. XX ст. дослідження проблем інформаційного суспільства за кордоном значно розширилося. Найбільш видатні представники цього напрямку – А.Турен, П.Серван-Шрайбер, М.Понятовський (Франція), Ю.Габермас, Н.Луман (Німеччина), М.Маклюен, Д.Белл, О.Тоффлер, Д.К.Гелбрейт, М.Кастельс (США), І.Масуда (Японія). Серед російських та українських вчених слід назвати В.Глушкова, О.Єршова, М.Моїсеєва, Р.Цвильова, Ю.Яковця. Розвиток літератури з інформаційного суспільства розділяється згідно з хвилями: «перша хвиля» - П.Сорокін, М.Кондратьєв, О.Шпенглер, Й.Шумпетер, А.Тойнбі, А.Чижевський; «друга хвиля» - Ф.Бродель, Г.Менш, У. Ростоу, А.Шпенглер, О.Тоффлер, В.Келле, С.Глазєв, Л.Абалкін, Ю.Осіпов, А.Субето, Ю.Яковець.

Сама назва «**інформаційне суспільство**», яка вперше з'явилася одночасно в США і Японії, виявилася основною у доповіді спеціальної групи наукових, технічних та економічних досліджень, пов'язаних з японським урядом для вироблення перспектив розвитку економіки країни. Основний зміст концепції інформаційного суспільства, сформульований вченими цього напрямку, може бути представлений наступними тезами: 1) велика частина населення розвинутих країн буде зайнята інформаційною діяльністю; 2) однією з головних соціальних цінностей, що об'єднують суспільство, головним продуктом виробництва і основним товаром стає інформація; 3) класова структура суспільства втрачає зміст, поступово нівелюється, поступаючись місцем елітарно-масовій структурі; зникає пролетаріат, а з ним і всі суперечності, з'являється «когнітаріат» і нове комп'ютерне покоління вільних людей – «гомо інтелектус». В контексті ідеологічної суперечності цих ідей - технократичного підходу ряду позицій творців авторів постіндустріальних та інформаційних концепцій - необхідно пізнати головне, а саме становлення інформаційного суспільства, що являється атрибутом прогресу, постільки роль знання як вирішального фактора розвитку суспільства стає все більш самоочевидною. Фаза переходу суспільства до постіндустріальної та інформаційної стадій свого розвитку може бути визначена на основі наступних критеріїв:

1) соціально-економічного (критерій зайнятості); 2) технічного; 3) космічного [1].

Соціально-економічний критерій зводиться до наступного: а) оцінці підлягає відсоток населення, що зайнятий у сфері послуг: якщо в суспільстві більше 50% зайнятого у сфері послуг, настає постіндустріальна фаза його розвитку; б) якщо у суспільстві зайнято більше 50% населення у сфері інформаційно-інтелектуальних послуг, суспільство стає інформаційним. Згідно з даним критерієм, США вступили у постіндустріальний період свого розвитку у 1956-1960 рр. (штат Каліфорнія – «сіліконова чи кремнієва долина») – подолав цю межу ще в 1910 році), а до інформаційного суспільства США зробив крок у 1974 р. Початок нового століття США зустріли наступною структурою зайнятості 75% - у сфері інформаційно-інтелектуальних послуг і 25% - в матеріальному виробництві і у сфері агросектору. Наприклад, така країна, як Фінляндія вступила у постіндустріальне суспільство на 20 років пізніше США – у 1980р. Росія і Україна, як і світова спільнота в цілому, знаходиться на індустріальному етапі розвитку. Визнаючи безсумнівність досягнень США та інших країн у сфері інформатизації, необхідно відмітити, що значна частка «інформаційності» цих країн зумовлена двома різнонаправленими **чинниками**: 1) винесенням матеріальних, часто екологічно шкідливих виробництв за межі цих країн, в інші держави світу («екологічний колоніалізм»); 2) залученням у ці країни вчених з усього світу («притоком мозку»).

Технічний критерій. Вважається, що період інформатизації суспільства, згідно з даним критерієм, повинен складати не менше шести десятиріч (цей період можливо ще назвати періодом «соціалізації» техніки). Оцінці належить інформаційна озброєність, яка зростає на десятичний порядок кожні 8-10 років. При цьому рання фаза інформатизації суспільства настає при досягненні інформаційної озброєності порядку 10 оп/сек.,чол., що відповідає розгортанню достатньо надійної міжнародної телефонної мережі. Заключна фаза відповідає досягненню значення 10 млн.оп/чол., що забезпечує безпроблемне задоволення будь-яких інформаційних потреб кожної людини в будь-який час і в будь-якій точці простору.

Космічний критерій. Загальне просування нашої планети до інформаційної стадії розвитку привело до того, що стало можливим спостерігати людство з космосу, так як рівні радіовилучення Сонця і Землі на окремих участках радіодіпазону зблизилися. Важливо звернути увагу на те, що успіхи окремо взятої країни в інформатизації не можуть бути оцінені тільки згідно з одного критерію. Керівні позиції у сфері техніки, зайнятості в інформаційному секторі при пануванні «суспільства споживання» в цілому не може відповідати уявленню про розвиток інформаційного суспільства як атрибуту прогресу. Згідно з критерієм зайнятості у сфері послуг, виокремлюється **п'ять типів суспільства**: 1) аграрне суспільство – виробництво продуктів споживання; 2) індустріальне суспільство- матеріальне виробництво; 3) постіндустріальне суспільство – виробництво у сфері послуг; 4) інформаційне суспільство – виробництво у сфері інформаційних послуг; 5) ноосферне суспільство – виробництво у сфері інтелектуальної діяльності. О.Ракітов пропонує ввести додаткові критерії переходу суспільства до інформаційної стадії розвитку. На його думку, інформаційним вважається суспільство, якщо: 1) будь-який індивід чи організація у будь-якій точці землі можуть отримати за плату на основі автоматизованого доступу будь-яку інформацію і знання, необхідні для його життєдіяльності; 2) у суспільстві виробляється доступна будь-якому індивіду, групі чи організації сучасна інформаційна технологія; 3) мають місце розвинуті інформаційні інфраструктури, що забезпечують створення національних інформаційних ресурсів в об'ємі, що відповідає постійно зростаючому науково-технологічному і соціально-історичному прогресу; 4) відбувається процес прискореної автоматизації і роботизації всіх сфер і галузей виробництва і управління; 5) відбуваються радикальні зміни соціальних структур, наслідком яких є розширення сфери інформаційної діяльності і послуг. На думку М.Моїсєєва, коеволюція людини і біосфери є практично синонімом ноосфери. Ідею можливості переходу до ноосфери у новий стан першими висловили

думку В.Вернадський, Ле-Руа, Тейяр де Шарден. Спираючись на ідею взаємозумовленості цивілізаційного та інформаційного процесів, Д.Робертсон (США) висунув ідею, що цивілізація – це інформація, яка ранжує цивілізації згідно з критерієм виробленої нею інформації. Слід відмітити, що у зарубіжній літературі терміни «постіндустріальне» та «інформаційне» суспільство являються тотожними. Поняття «інформаційне суспільство» означає не формаційний, а цивілізаційний аспект суспільного розвитку. Складовими компонентами постіндустріальної парадигми Ю.Яковець вважає: 1) пріоритет людини, її свідомості в системі джерел саморозвитку суспільства; 2) лідируюча роль гумантаріїв і суспільних наук в системі наукового пізнання; 3) первинність пізнання закономірностей циклічної динаміки, соціогенетики, еволюції суспільства у методології суспільствознавства; 4) первинна роль теорії трансформації, перехідних процесів, діагностики і передбачення неминучих криз у циклічній динаміці і шляхів виходу з них. В.Герасименко і В.Бех вводять поняття «інформаційного поля» людства, під яким розуміється вся інформація, на всіх джерелах і на всіх носіях у всьому просторі, історично віднесених до земної цивілізації. Особливе місце серед проблем інформатизації суспільства займає закон експоненційного зростання об'єма знань. З кінця ХХ ст. виник термін «**інформаційний вибух**». Інформатизація – це системно-діяльнісний процес оволодіння інформацією як ресурсом управління і розвитку за допомогою інформатики з метою створення інформаційного суспільства і на цій основі – подальшого прогресу цивілізації. Процес інформатизації повинен включати: 1) медіатизацію – процес удосконалення процесу збирання, збереження і розповсюдження інформації; 2) комп'ютеризацію – процес удосконалення засобів пошуку і обробки інформації; 3) інтелектуалізацію – процес розвитку знань і здібностей людей до сприйняття і породження інформації, що закономірно зумовлює підвищення інтелектуального потенціалу суспільства [2].

Теорію постіндустріального суспільства **розробляв О. Тоффлер** – американський публіцист, соціолог і футуролог, один з авторів концепції “постіндустріального суспільства” чи “сверхіндустріальної цивілізації”. В його працях “Зіткнення з майбутнім” (1970), “Доповідь про екоспазм” (1975), “Шок майбутнього” (1980), “Третя хвиля” (1980), говорячи про те, що суспільство переживає технологічну революцію, яка веде до створення “суперіндустріальної цивілізації”, попереджує про нові технологічні зміни, соціальні конфлікти і глобальні проблеми, з якими зіткнеться суспільство напередодні ХХІ століття. Він стверджує, що державний капіталізм не здатний справитися з суперечностями, які породжує НТР, з соціальними конфліктами, які приймають форму глобальних суперечностей. Соціальні суперечності сучасної епохи являють собою суть і наслідки кризи індустріального суспільства в світовому масштабі, вихід із якої вони вбачали у створенні “перед-захоплюючої демократії”. Основна ідея творів О. Тоффлера - прискорення соціальних і техногенних змін, що створюють багато труднощів для адаптації, здійснюючи шоківу взаємодію індивіда і суспільства в цілому. Базовою основою демократії розглядається плюралізм як основний принцип в усіх сферах суспільного життя. Зміни, які відбулися в житті сучасного суспільства, привели до появи “постіндустріального суспільства”. На його думку, “перша хвиля” – це утворення суспільства аграрного типу, “друга хвиля” – розвиток індустріального суспільства, “третья хвиля” – знаменує собою появу “суперіндустріального суспільства”. О. Тоффлер сформулював також ідею про інформаційне суспільство, що характеризується визнанням плюралізму в усіх сферах суспільного життя, переходом наукової думки від аналізу до синтезу, суспільних відносин від централізації та ієрархії до децентралізації й незалежності [3].

Згідно з О. Тоффлером, індустріалізм являє собою певний вид цивілізації зі своїм особливим типом розвитку, зі своїм ставленням до навколишнього середовища, способом життя, ціннісними пріоритетами та орієнтирами, він характеризується монолітною структурою, централізацією, одноманітністю, монотонною працею, відчуженням

Шляхи і напрями формування інформаційного суспільства

людини. У даному контексті цивілізація “індустріалізму” має суто монолітну структуру, не виключаючи навіть сфери свідомості. Цьому типу організації й функціонування виробництва відповідає і своя, так звана протестантська етика (яка в концепції М. Вебера ототожнювалася з “духом капіталізму”). Цивілізація “третьої хвилі”, що наближається, докорінно відрізнятиметься від капіталізму періоду “індустріалізму”, основні регулятивні принципи якого не спрацьовують в період переходу суспільства до економіки самообслуговування. **Свого часу шість взаємопов’язаних принципів** – стандартизація, централізація, спеціалізація, синхронізація, концентрація й максималізація – програмували поведінку людей, цементували суспільство на всіх рівнях, починаючи з виробництва й закінчуючи сферою сім’ї, дозвілля, міжособових стосунків тощо. Проте поява нових інформаційних технологій, реорганізація виробництва на основі впровадження найновіших досягнень науки й техніки привели в рух “третью хвилю” до розвитку цивілізації, яка руйнує всі шість принципів попередньої економіки і змінює їх на протилежні. На зміну етики споживання приходить етика самообслуговування, що несе в собі інші цінності й типи поведінки. В останній повага до людини залежить вже не від наявного в ній капіталу, а від практичної віддачі в безпосередній її діяльності. Внаслідок цього змінюється цінність не лише окремої людини, а й суспільства загалом. На думку О. Тоффлера, відбувається своєрідна “гуманізація” суспільства, оскільки мірою того, як зміцнюється влада капіталу, зникають і притаманні капіталізові дух користолюбства й меркантилізму. Відповідно до різноманітності, поліваріантності, багатоцентрованості майбутньої соціально-економічної системи особистість теж представлятиме собою розмаїтість рольових моделей життєвих стилів, що являє переверот в усьому внутрішньому світі людини, який позначається на її свідомості й підсвідомості. В цілому, коли мова йде про з’ясування того, що являє собою “третья хвиля”, то О. Тоффлер весь час застерігає проти готових формул її визначення. Тому найголовніша його ідея полягає в тому, що **людство вступило на шлях прискорених змін**, а це радикальним чином впливає на весь комплекс життєзначущих орієнтирів, цінностей, ідеалів. В своїх дослідженнях О.Тоффлер прийшов до висновку, що базовими інструментами влади є **сила, багатство і знання**. Якщо в минулому домінували сила й багатство, то в сучасному інформаційному суспільстві – знання [4]. Однак О. Тоффлер застерігає, що знання (інформація) без розвинутих механізмів громадянського контролю можуть перетворитися на засіб владного маніпулювання людьми. В постіндустріальному суспільстві жорстко централізована бюрократія повинна буде поступитися місцем децентралізованим спільнотам, пов’язаним між собою неформальними відносинами. Згідно політичних поглядів, що були близькими до популізму, він розділяв утопічні уявлення про можливість створення справедливого суспільства в процесі демократичних реформ капіталізму. Телекомунікації, біотехнології, програмування, інформатика й електроніка поступово змінюють форми дегуманізованої праці, становище робітника в системі виробництва, його функції. Рутинна, монотонна, часткова робота сьогодні не є ефективною формою праці, а лише творчість, ефективна організація виробництва, забезпечення праці необхідними умовами. В період “третьої хвилі” мова йде про участь робітника у прийнятті рішень, збільшення виробництва за рахунок універсалізації працівника, рухомий графік роботи замість жорсткого, можливість здійснення вибору, заохочення творчості. Організація праці в новому суспільстві вимагає змін не тільки в організації виробництва, але й освіти, культурі, вихованні. Індивід на цій стадії постає як творча індивідуальність, він володіє професійними знаннями і навичками, сприймає зміни, творчо підходить до справи в нестандартних ситуаціях. Індустріальне суспільство не знає масовізованого робітника старого світу з притаманними йому цінностями солідарності, єдності, об’єднання зусиль, рівності в отриманні благ. На зміну йому прийшов робітник – творець, дослідник, винахідник. Безробіття треба викорінювати шляхом освіти, здобуття нових професій. Тоффлер закликає до заохочення науково-дослідних робіт в галузі управління, пошуку оптимальних шляхів і форм переходу

суспільства до нового якісного стану неоіндустріалізму. Найефективніший засіб інтенсифікації виробництва він вбачає у формуванні нового ставлення до людини. Підприємці мають поводитися зі своїми службовцями як з особистостями. Поглиблення змісту та характеру праці приведе до радикальної зміни суспільства, основу якого становитиме **інформація**, яка встановить нові межі індустріалізму, зумовлені прогресивним розвитком. Саме в цьому і проявляється сутність інформаційного суспільства, яке починає формуватися на наших очах.

Перспективи подальших наукових досліджень:

- аналіз проблем інформаційного суспільства в епоху глобалізації.

Список використаної літератури

1. Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации / Р.Ф. Абдеев. – М.: ВЛАДОС, 1994. – 334 с.
2. Алексеев И.Ю. Возникновение идеологии информационного общества / И.Ю. Алексеев // Информационное общество. – 1999. – №1. – С. 7-15.
3. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Фрэнк Уэбстер; Пер. с англ. М.В. Арапова, Н.В. Малахиной; Под ред. Е.Л. Вартановой. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
4. Белл Д. Социальные рамки информационного общества. // Новая технократическая волна на Западе. / под ред. Гуревича П.С. – М.: Прогресс, 1986. – 450 с.

В.И. ПОЖУЕВ

Запорожская государственная инженерная академия, Запорожье

ПУТИ И НАПРАВЛЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

Проанализировано условия формирования информационного общества, условия возникновения информационного общества как модификации постиндустриального общества, основной смысл концепции информационного общества, пути оптимизации информационного общества

Ключевые слова: человек, постиндустриальное общество, информационное общество, информация, знания

V. POZHUEV

Zaporozhye state engineering academy, Zaporozhye

WAYS AND DIRECTIONS OF AN INFORMATION SOCIETY FORMATION

It is analyzed conditions of formation of an information society, a condition of occurrence of an information society as updatings of a postindustrial society, the basic sense of the concept of an information society, a way of optimization of an information society

Key words: person, postindustrial society, information society, information, knowledge

Стаття надійшла до редакції 20.01.11р.